

# ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧА ДІЯЛЬНІСТЬ У ПРОЦЕСІ ГЕОГРАФІЧНОЇ ОСВІТИ: ВИКЛИКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ (НА ПРИКЛАДІ КИЇВСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

## TOURISM AND LOCAL HISTORY ACTIVITIES IN THE PROCESS OF GEOGRAPHY EDUCATION: CHALLENGES AND PROSPECTS (BASED ON THE EXAMPLE OF THE KYIV REGION)

УДК 37.016:91(477.43)  
DOI <https://doi.org/10.32782/ip/89.7>  
Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0

**Ковальська К.В.,**  
orcid.org/0000-0003-3288-0121  
канд. іст. наук,  
доцент кафедри екології, географії  
і методики навчання  
Університету Григорія Сковороди  
в Переяславі

**Воловик Л.М.,**  
orcid.org/0000-0001-6914-4561  
канд. геогр. наук, доцент,  
завідувачка кафедри екології, географії  
і методики навчання  
Університету Григорія Сковороди  
в Переяславі

**Водяний О.М.,**  
orcid.org/0000-0003-3585-8296  
канд. іст. наук,  
доцент кафедри екології, географії  
і методики навчання  
Університету Григорія Сковороди  
в Переяславі

У статті розглянуто туристсько-краєзнавчу діяльність як важливу складову сучасної географічної освіти та виховання учнів. Розкрито її роль у формуванні просторового мислення, пізнавальної активності, екологічної свідомості й громадянських цінностей. Проаналізовано основні напрями інтеграції туристсько-краєзнавчої діяльності в освітній процес Нової української школи, зокрема у викладання географії на прикладі Київської області.

Здійснено аналіз теоретичних засад туристсько-краєзнавчої роботи у педагогіці, визначено її значення як засобу поєднання навчання з практичною діяльністю учнів. Особливу увагу приділено використанню цифрових технологій, геоінформаційних систем, віртуальних екскурсій, інтерактивних квестів і проєктів екологічного спрямування. Виявлено сучасні виклики, що ускладнюють ефективне впровадження туристсько-краєзнавчої діяльності: обмежене фінансування, недостатня матеріально-технічна база, потреба в підвищенні кваліфікації педагогів у сфері цифрової грамотності.

Обґрунтовано, що ефективна організація краєзнавчої діяльності у вивченні географії сприяє розвитку ключових компетентностей учнів – природничо-наукової, соціальної, громадянської, інформаційно-цифрової, ініціативності та підприємливості. Запропоновано практичні напрями вдосконалення роботи: створення регіональних освітньо-туристичних маршрутів, цифрових карт пам'яток Київської області, організація дистанційних експедицій, співпраця шкіл з музеями та громадами.

Зроблено висновок, що туристсько-краєзнавча діяльність є не лише формою пізнавальної активності, а й важливим чинником виховання любові до рідного краю, формування національної ідентичності, відповідальності за збереження природної та культурної спадщини.

**Ключові слова:** туристсько-краєзнавча діяльність, географічна освіта, Київська область, компетентнісний підхід, цифрові

технології, дослідницькі методи, віртуальні екскурсії.

The article considers tourism and local history activities as an important component of modern geographical education and student training. It reveals their role in the formation of spatial thinking, cognitive activity, environmental awareness, and civic values. The main directions of integrating tourism and local history activities into the educational process of the New Ukrainian School, in particular in the teaching of geography, are analyzed using the example of the Kyiv region. The theoretical foundations of tourism and local history work in pedagogy are analyzed, and its significance as a means of combining learning with practical activities for students is determined. Particular attention is paid to the use of digital technologies, geographic information systems, virtual tours, interactive quests, and environmental projects.

Contemporary challenges that complicate the effective implementation of tourism and local history activities have been identified: limited funding, insufficient material and technical resources, and the need to improve teachers' qualifications in the field of digital literacy.

It is argued that the effective organization of local history activities in the study of geography contributes to the development of key competencies in students, including natural science, social, civic, information and digital, initiative, and entrepreneurship.

Practical directions for improving the work are proposed: the creation of regional educational and tourist routes, digital maps of landmarks in the Kyiv region, the organization of remote expeditions, and cooperation between schools, museums, and communities.

It is concluded that tourism and local history activities are not only a form of cognitive activity, but also an important factor in fostering love for one's native land, forming national identity, and responsibility for preserving natural and cultural heritage.

**Key words:** tourism and local history activities, geography education, Kyiv region, competency-based approach, digital technologies, research methods, virtual tours.

**Постановка проблеми.** Сучасна система освіти України зазнає суттєвих трансформацій у напрямі компетентнісного підходу. Особливе місце у цьому процесі належить туристсько-краєзнавчій діяльності, яка поєднує навчальні, виховні та практичні аспекти розвитку учнів. В умовах глобалізації та цифровізації освіти важливо зберегти цінність пізнання свого краю, історії та природи, адже саме це формує в учнів національну свідомість, екологічну культуру й громадянську відповідальність.

Водночас існує проблема недостатньої реалізації туристсько-краєзнавчого потенціалу шкільної географії, що зумовлює необхідність пошуку нових методичних підходів і засобів.

**Аналіз останніх досліджень і публікацій.** Питання туристсько-краєзнавчої діяльності в системі загальної середньої освіти є предметом уваги багатьох українських педагогів, психологів та методистів. У сучасному науковому дискурсі краєзнавство розглядається не лише як форма організації навчального процесу, а й як ефективний засіб формування громадянської свідомості, національної ідентичності, екологічної та культурної компетентностей учнів. Так, Бех І. розглядає краєзнавчу діяльність у контексті особистісно орієнтованої освіти, підкреслюючи її роль у становленні морально-ціннісних орієнтирів дитини. Учений наголошує, що саме пізнання рідного краю

через активну діяльність – спостереження, дослідження, участь у туристичних і краєзнавчих заходах – сприяє гармонійному поєднанню пізнавальної, емоційної та діяльнісної сфер особистості [1].

Бібік Н. у своїх працях підкреслює інтеграційний потенціал краєзнавчих завдань у структурі Нової української школи (НУШ). На її думку, краєзнавство забезпечує практичну реалізацію міжпредметних зв'язків, сприяє розвитку критичного мислення, формуванню навичок дослідницької діяльності та вмінню застосовувати здобуті знання у життєвих ситуаціях [2].

Вербицький В. розробив методику організації географічного краєзнавства, де основна увага приділяється польовим практикам, експедиціям, спостереженням у природному середовищі, що сприяють формуванню просторового мислення учнів і розумінню регіональних особливостей природокористування. Дослідник доводить, що саме практична діяльність у межах туристсько-краєзнавчої роботи сприяє глибшому засвоєнню географічних понять, розвитку навичок аналізу і синтезу природних явищ [3].

Кузик С., аналізуючи виховний потенціал краєзнавчої діяльності, підкреслює її значення як дієвого інструменту патріотичного виховання, оскільки безпосередній контакт із природним та культурним середовищем рідного краю сприяє формуванню емоційно-ціннісного ставлення до Батьківщини. Науковець звертає увагу на необхідність поєднання традиційних форм роботи (екскурсії, походи, експедиції) з інноваційними підходами (використання цифрових карт, мультимедійних ресурсів, віртуальних турів) [7].

У дослідженнях Гончара О. та Філіпчука Т. розглядається потенціал цифрових технологій у туристсько-краєзнавчій роботі. Автори зазначають, що використання інтерактивних картографічних сервісів (Google Earth, QGIS, ArcGIS Online), мобільних додатків для відстеження маршрутів, створення цифрових карт і геолокаційних проєктів підвищує пізнавальний інтерес учнів, розвиває інформаційно-цифрову компетентність і сприяє формуванню нової культури навчання [5; 8].

Однак, попри наявність численних досліджень, недостатньо розробленими залишаються питання інтеграції цифрових ресурсів у туристсько-краєзнавчу діяльність у межах географічної освіти, особливо на рівні практичної реалізації в умовах обмежених ресурсів та дистанційного навчання. Актуальним також залишається пошук ефективних моделей поєднання традиційних і віртуальних форм краєзнавчої роботи, які б відповідали сучасним викликам – війні, вимушеній міграції, безпековим обмеженням, трансформації освітнього простору.

Отже, проведений аналіз наукових публікацій дозволяє стверджувати, що туристсько-краєзнавча діяльність залишається важливою

складовою виховного та освітнього процесу, проте потребує подальшого оновлення методичного забезпечення з урахуванням сучасних інформаційних технологій, геоінформаційних систем, інтерактивних картографічних платформ, а також розвитку компетентності педагогів у сфері цифрової грамотності. Саме ці аспекти визначають наукову новизну та практичну значущість подальших досліджень у цій сфері.

**Мета дослідження** є обґрунтування педагогічного потенціалу туристсько-краєзнавчої діяльності у процесі викладання географії, визначення сучасних викликів та перспектив її розвитку на прикладі Київської області.

**Завдання дослідження:** проаналізувати сутність і значення туристсько-краєзнавчої діяльності у сучасній освіті; визначити інноваційні методи та цифрові засоби її реалізації; окреслити основні проблеми організації краєзнавчої роботи у школах; запропонувати практичні рекомендації щодо вдосконалення туристсько-краєзнавчої діяльності у географічній освіті.

**Виклад основного матеріалу.** Туристсько-краєзнавча діяльність у закладах загальної середньої освіти посідає важливе місце у формуванні світогляду учнів, розвитку їх пізнавальної активності, вихованні національної самосвідомості та любові до рідного краю. У контексті модернізації змісту освіти відповідно до положень Концепції Нової української школи, така діяльність набуває нових форм і змістового наповнення [10]. Вона стає не лише елементом позакласної роботи, а й важливою складовою навчального процесу, що сприяє реалізації компетентнісного підходу, інтеграції навчальних предметів і розвитку дослідницьких умінь школярів.

*Роль туристсько-краєзнавчої діяльності у формуванні географічної компетентності.* Географічна освіта має потужний потенціал для розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності, оскільки передбачає вивчення просторових об'єктів, природних процесів, економічної діяльності населення та взаємозв'язку людини з навколишнім середовищем. Саме через краєзнавчу зорієнтовані завдання учні отримують можливість глибше усвідомити закономірності розвитку природи і господарства, а також місце свого регіону у національному та світовому просторі. У процесі вивчення географії Київської області учні ознайомлюються з різноманітними природними комплексами, ландшафтами, річковими долинами, об'єктами природно-заповідного фонду, історико-культурними пам'ятками. Практичні заняття, спостереження, міні-дослідження, експедиції та створення туристичних маршрутів сприяють формуванню в учнів географічного мислення, розвитку просторової уяви, аналітичних навичок і відповідального ставлення до навколишнього середовища.

Залучення школярів до пошукової діяльності з вивчення природних ресурсів, населення, промисловості, рекреаційного потенціалу Київщини сприяє розвитку в них умінь працювати з картографічними матеріалами, аналізувати статистичні дані, порівнювати природні та соціально-економічні об'єкти, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки. Наприклад, у рамках Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна» (напрямок «Духовна спадщина мого краю») учні шкіл Київської області подають проекти з вивчення локальних пам'яток, таких як етнографічні традиції Переяславщини, де аналізують географічні фактори формування культурної спадщини [9]. Інший приклад – експедиція «Геологічними стежками України», де школярі Київщини досліджують геологічні пам'ятки, як-от Дніпровські пороги чи гранітні відслонення, збираючи зразки ґрунтів і створюючи цифрові атласи для уроків географії. Ще один конкретний кейс – проєкт, де учні 8 – 9 класів проводять польові дослідження рельєфу Київських пагорбів, фіксуючи ерозію ґрунтів за допомогою мобільних додатків, що інтегрується в теми регіональної геоморфології.

Сучасні виклики туристсько-краєзнавчої діяльності у школі. Попри очевидну значущість туристсько-краєзнавчої діяльності, її розвиток у сучасній школі супроводжується низкою проблем. До основних викликів належать:

- обмежене фінансування виїзних заходів і польових практик;
- недостатня матеріально-технічна база для проведення туристичних походів, експедицій, спостережень у природному середовищі;
- низький рівень цифрової компетентності частини педагогів, що ускладнює використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій;
- відсутність системної інтеграції краєзнавчої тематики у навчальні програми.

Наслідком цього є зниження активності учнів у позаурочній дослідницькій роботі, обмеження можливостей для практичного закріплення знань і зменшення рівня екологічної свідомості. Наприклад, у школах Київської області, учні часто обмежуються віртуальними екскурсіями до через брак транспорту для реальних походів, що знижує емоційний вплив діяльності. Традиційні походи до Межигірського дендропарку замінені онлайн-моніторингом, але без належного обладнання це призводить до поверхневого залучення учнів.

Однак сучасні тенденції розвитку освіти, зокрема цифровізація, відкривають нові можливості для реалізації туристсько-краєзнавчої діяльності в інтерактивному форматі.

*Інноваційні форми та методи туристсько-краєзнавчої роботи.* Одним із пріоритетних напрямів є використання геоінформаційних технологій, які дозволяють учням створювати власні цифрові карти, наносити на них туристичні маршрути,

позначати пам'ятки природи, історії та культури Київщини. Такі форми роботи підвищують пізнавальну активність, стимулюють інтерес до географічного краєзнавства та формують навички роботи з сучасними інформаційними ресурсами. Наприклад, у школах учні можуть використовувати Google My Maps для створення інтерактивної карти «Природні перлини Київщини», де маркують маршрути до озера в Пуща-Водицькому лісопарку з фото, описами екосистем і QR-кодами для віртуальних турів. Ще один приклад – проєкт «Еко-карта Бориспільщини» де школярі наносять забруднені зони вздовж річки Альта, використовуючи ArcGIS Online для аналізу даних моніторингу, що слугує основою для екологічних рекомендацій [5].

Важливого значення набувають віртуальні екскурсії, що дають змогу ознайомитися з природними й історико-культурними об'єктами області навіть за відсутності можливості відвідати їх фізично. Учні можуть створювати інтерактивні маршрути, наприклад «Природні дива Київщини» або «Київська область: туристичний потенціал», використовуючи мультимедійні презентації, фото- та відеоматеріали, 3D-панорами [11].

Значну роль відіграють і краєзнавчі квести, під час яких учні виконують завдання, пов'язані з орієнтуванням на місцевості, пошуком географічних об'єктів, визначенням координат, аналізом природних умов. Це дозволяє формувати просторову компетентність, розвивати навички критичного мислення, логічного аналізу, командної взаємодії. Наприклад, у Переяславській громаді квест «Таємниці Трахтемирова» включає пошук артефактів на переправі через Дніпро, з елементами геодезії та історичної реконструкції [9].

Іншим перспективним напрямом є дослідницькі проєкти природоохоронного спрямування, у межах яких учні досліджують стан місцевих річок, водойм, зелених зон, проводять моніторинг забруднення, створюють еколого-туристичні маршрути. Наприклад, у Київській області такі проєкти можуть стосуватися вивчення басейну річки Трубіж, аналізу рекреаційного потенціалу лісопаркових масивів або оцінки впливу урбанізації на природні комплекси області.

*Методичні засади організації туристсько-краєзнавчої діяльності.* Для підвищення ефективності туристсько-краєзнавчої роботи в закладах освіти доцільно дотримуватися таких принципів:

1. *Інтегративність* – поєднання навчальних і позаурочних форм діяльності, міжпредметна взаємодія (географія, історія, біологія, екологія, мистецтво). Наприклад, інтеграція з історією у проєкті «Замки Київщини», де учні аналізують геологічні основи фортифікацій.

2. *Діяльнісний підхід* – активна участь учнів у дослідженнях, практикумах, експедиціях, створенні проєктів. Як у походах до Ташанського парку для спостереження за фауною з мобільними

додатками (BirdNET для ідентифікації птахів), з подальшим створенням екологічних звітів.

3. *Цифровізація* – використання ІКТ, мобільних додатків, інтерактивних карт, онлайн-квестів. Приклад: створення екостежок у Scribble Maps для маршруту «Річки Київщини» з вимірюванням відстаней і нотатками про біорізноманіття.

4. *Компетентнісна спрямованість* – формування ключових компетентностей: географічної, громадянської, соціальної, екологічної, підприємницької. Через топонімічні дослідження, як аналіз назв сіл Київщини, з розробкою туристичних буклетів.

5. *Соціальне партнерство* – взаємодія з природоохоронними установами, музеями, туристичними організаціями та органами місцевого самоврядування. Наприклад, співпраця з краєзнавчими музеями Київщини, де учні проводять екскурсії для однокласників, або з Національним історико-етнографічним заповідником «Переяслав» для спільних проєктів з етнографічних стежок [6].

Застосування цих підходів забезпечує системність та результативність туристсько-краєзнавчої діяльності, її відповідність сучасним освітнім вимогам.

*Освітній та виховний потенціал туристсько-краєзнавчої діяльності.* Залучення учнів до туристсько-краєзнавчої роботи має глибокий виховний зміст. Воно сприяє формуванню ціннісного ставлення до Батьківщини, розвитку екологічної культури, громадянської відповідальності, почуття причетності до культурної спадщини свого краю.

Досвід впровадження краєзнавчих проєктів на матеріалі Київської області свідчить, що учні охоче залучаються до створення туристичних маршрутів, фотоальбомів, цифрових карт, інформаційних буклетів, що популяризують природні та історичні пам'ятки регіону. Це не лише підвищує рівень пізнавальної активності, а й розвиває уміння працювати в команді, планувати діяльність, приймати рішення, оцінювати ризики. Таким чином, туристсько-краєзнавча діяльність стає ефективним інструментом розвитку особистісно зорієнтованого навчання, що відповідає вимогам сучасного освітнього простору.

**Висновки.** Отже, туристсько-краєзнавча робота у сучасній школі є важливою складовою освітнього процесу, яка забезпечує поєднання навчальної, дослідницької, виховної та культурно-просвітницької діяльності. Вона сприяє формуванню ключових компетентностей учнів, зокрема географічної, екологічної, інформаційно-цифрової та громадянської.

Серед основних викликів залишаються недостатнє матеріальне забезпечення, низька цифрова готовність педагогів та відсутність системної

підтримки туристсько-краєзнавчих ініціатив на рівні регіональної освітньої політики.

Перспективи подальшого розвитку туристсько-краєзнавчої діяльності вбачаються у впровадженні цифрових технологій у навчальний процес, створенні регіональних баз даних туристичних маршрутів, підготовці педагогів до використання сучасних інструментів просторового аналізу, а також у посиленні співпраці між освітніми установами та громадами Київської області. Реалізація цих завдань дозволить зробити туристсько-краєзнавчу роботу дієвим засобом формування екологічно свідомої, національно орієнтованої, культурно розвиненої особистості.

#### БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бех І. Д. Особистісно орієнтоване виховання: теоретико-технологічні засади. Київ : Либідь, 2018. 280 с.
2. Бібік Н. М. Нова українська школа: порадник для вчителя. Київ : Педагогічна думка, 2017. 210 с.
3. Вербицький В. В. Географічне краєзнавство в системі шкільної освіти: методика організації. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2020. 312 с.
4. Гладкий О. В. Методика викладання географії: компетентнісний підхід. Харків : Основа, 2021. 232 с.
5. Гончар О. М. Використання цифрових технологій у туристсько-краєзнавчій діяльності школярів. *Географія та економіка в рідній школі*. 2021. № 4. С. 24–29.
6. Краєзнавчі музеї у туристичних маршрутах Київської області. Репозиторій Університету. 2023. URL: <https://reposit.uni-sport.edu.ua/bitstreams/9526870d-60c6-48c9-b0c0-3efbec395271/download> (дата звернення: 26.11.2025).
7. Кузик С. П. Туристсько-краєзнавча робота як засіб патріотичного виховання учнівської молоді. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. № 8. С. 112–119.
8. Олічевська Л. Г. Шкільне географічне краєзнавство: теорія і практика. Київ : Видавництво Київського національного університету імені Тараса Шевченка, 2021. 180 с.
9. Підбито підсумки обласного етапу Всеукраїнської краєзнавчої експедиції учнівської молоді «Моя Батьківщина – Україна». Дитячий центр Київської області. 2020. URL: <https://www.kids-center.com.ua/pidbyto-pidsumky-oblasnogo-etapu-vseukrainskoi-kraeznavchoi-ekspedycii-uchnivskoi-molodi-moya-batkivschyna-ukraina/> (дата звернення: 26.11.2025).
10. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року : Постанова Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988-р. *Офіційний вісник України*. 2017. № 1. Ст. 22.
11. Філіпчук Т. М. Цифровізація шкільного краєзнавства: інноваційні підходи до організації навчальних маршрутів. *Географія та сучасність*. 2022. № 2. С. 47–53.

Дата першого надходження рукопису до видання: 18.11.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 08.12.2025

Дата публікації: 30.12.2025